

BLU360 1 Bacheloroppgave

Kandidat 28

Oppgaver	Oppgavetype	Vurdering	Status
i Informasjon	Dokument	Automatisk poengsum	Leveret
1 Opplasting av bacheloroppgave	Filopplasting	Manuell poengsum	Leveret
2 Opplasting av samtykkeskjema	Filopplasting	Manuell poengsum	Leveret

BLU360 1 Bacheloroppgave

Emnekode	BLU360	PDF opprettet	24.08.2016 10:17
Vurderingsform	BLU360	Opprettet av	Hilde Lyster
Starttidspunkt:	12.05.2016 08:45	Antall sider	39
Sluttidspunkt:	02.06.2016 13:45	Oppgaver inkludert	Ja
Sensurfrist	201606230000	Skriv ut automatisk rettede	Ja

Seksjon 1

Informasjon

Eksamensinformasjon:

[Eksamensinformasjon for innlevering](#)

Forside:

[Framsidedmal Bachelor-mal med Nord logo](#)

Samtykkeskjema:

[Samtykke til Nord universitets' bruk av prosjekt, kandidat bachelor og masteroppgaver](#)

Opplasting av bacheloroppgave

Opplasting bacheloroppgave

Last opp pdf.-filen her. Maks én fil.

BESVARELSE

Filopplasting

Filnavn	5247175_cand-2817003_5224938
Filtype	pdf
Filstørrelse	466.003 KB
Opplastingstid	01.06.2016 16:00:07

Neste side
Besvarelse
vedlagt

BACHELOROPPGAVE

Emnekode:

BLU 360

Navn:

Ann Kristin Ulvin

Barn i sorg:

Hvordan kan pedagogisk leder på best måte ivareta barn i barnehagen som mister noen de har en nær relasjon til?

Children in grief:

How can pedagogical leader in the best way attend to children in kindergarten who loses someone they have a close relation to?

Dato: 31.05.2016

Totalt antall sider: 32

Forord

Denne bacheloroppgaven er skrevet i forbindelse med min avsluttende utdanning innen Barnehagelærerutdanningen ved Nord Universitet.

Jeg er svært takknemlig for all hjelp jeg har fått fra min veileder Nina Storborg gjennom gode retningslinjer og veiledning under oppgaveskrivingen.

Jeg vil også takke informantene mine for at de ville stille opp og tok seg tid til å fortelle om sine erfaringer.

Deretter vil jeg takke familie, venner og mine medstudenter for deres tålmodighet og forståelse i forbindelse med denne hektiske, men lærerike perioden. Håper den som leser denne oppgaven finner den like lærerik.

Takk!

Sammendrag

I denne oppgaven har jeg valgt temaet "Barn i sorg", der formålet har vært å finne ut hvordan pedagogisk leder i barnehagen på best måte kan ivareta barn som mister noen de har en nær relasjon til. Dette er et tema jeg ser på som viktig, og som jeg mener at alle som jobber i barnehage bør ha kunnskap om.

Får å undersøke dette har jeg gjennomført et kvalitativt studie der jeg intervjuet tre personer med erfaring på området. Jeg endte til slutt opp med to informanter, en pedagogisk leder og en mor som er tilknyttet samme barnehage. Oppgaven er derfor basert på en case der jeg har studert hvordan den pedagogiske lederen på en aktuell barnehage jobber for å ivareta barn i sorg. I den teoretiske delen av oppgaven har jeg valgt å bruke bøker skrevet av blant andre Dyregrov, Bugge & Røkholt og Palma Sjøvik som grunnlag for dataanalysen fordi alle disse forfatterne har bred erfaring fra feltet.

1.0 Innledning.....	4
1.1 Førforståelse	4
1.2 Formål og problemstilling	4
1.3 Oppgavens oppbygging.....	4
1.4 Begrepsforklaring og avgrensing	4
2.0 Metode.....	5
2.1 Kvantitativ/kvalitativ.....	5
2.2 Kvalitativ metode	5
2.3 Utvalg av informanter	6
2.4 Datainnsamling.....	7
2.5 Validitet og reliabilitet.....	7
2.6 Etske hensyn.....	8
3.0 Teori	8
3.1 Sorg og sorgreaksjoner.....	9
3.2 Støtte til små barn i sorg.....	10
3.3 Samtale med barn i sorg	11
3.4 Familiesamspill og foreldres sorg	12
3.5 Pedagogisk leders ansvar og personalsamarbeid.....	13
4.0 Analyse av data	14
4.1 Sorgreaksjoner.....	14
4.2 Støtte til små barn i sorg.....	15
4.3 Samtale med barn i sorg	16
4.4 Familiesamspill og foreldres sorg	17
4.5 Pedagogisk leders ansvar og personalsamarbeid.....	18
5.0 Drøfting	19
5.1 Sorgreaksjoner.....	19
5.2 Støtte til små barn i sorg.....	19
5.3 Samtale med barn i sorg	21
5.4 Familiesamspill og foreldres sorg	22
5.5 Pedagogisk leders ansvar og personalsamarbeid.....	23
6.0 Konklusjon og avsluttende kommentarer.....	24
Litteraturhenvisning	26
Referanser.....	26
Vedlegg 1	27
Vedlegg 2	29
Vedlegg 3	30
Vedlegg 4	31

”Mamma og pappa, i dag har jeg oppdaget at jeg har to typer tårer! Når jeg faller og slår meg og begynner å gråte høyt, da har jeg tårer med stemme. I dag, da vi var i kirken ved kisten til bestemor, slo jeg meg ikke, men jeg hadde tårer selv om jeg var stille. Det var tårer uten stemme”

(Gutt, 6 år)

1.0 Innledning

I denne oppgaven har jeg valgt å ta for meg temaet barn i sorg. Valget tok jeg da vi hadde temauke om barn i sorg og krise. Grunnen til at jeg har valgt dette temaet er at jeg ønsker å vite mer om hvordan jeg som pedagogisk leder skal møte og ivareta barn i sorg på en best mulig måte når jeg kommer ut i arbeid i barnehagen. Barnehagen er en viktig arena for ivaretagelse av barn i sorg, siden det er et sted der de oppholder seg store deler av dagen. Dette er et sårbart og vanskelig tema, både for barnet selv, og de voksne rundt.

1.1 Førforståelse

Min førforståelse om arbeid med barn i sorg, er at dette er et veldig viktig tema som ikke alle som jobber i barnehage har nok kunnskap om. Selv om vi i dag generelt sett vet mer om barn og barndommens verdi, har jeg et inntrykk av at det er mye usikkerhet rundt hvordan man skal forholde seg til barn som sørger.

1.2 Formål og problemstilling

Formålet med oppgaven er å få innsikt i hva jeg som pedagogisk leder skal gjøre dersom det oppstår et dødsfall der barnet har en nær relasjon til avdøde, hvordan jeg skal møte og ivareta barnet på en best mulig måte. Problemstillingen lyder derfor slik:

”Hvordan kan pedagogisk leder på best måte ivareta barn i barnehagen som mister noen de har en nær relasjon til?”

1.3 Oppgavens oppbygging

I del 2.0 vil jeg skrive om metoden jeg har valgt å bruke i bachelorprosjektet. Deretter vil jeg i del 3.0 skrive om relevant teori, knyttet til barn i sorg. Under del 4.0 vil jeg presentere data som jeg har innhentet. Til slutt vil jeg i del 5.0 legge frem og drøfte funnene fra undersøkelsen min opp mot relevant teori, før jeg under 6.0 vil komme frem til en konklusjon i forhold til problemstillingen.

1.4 Begrepsforklaring og avgrensing

Siden sorg er et omfattende tema, har jeg valgt å skrive om barn som mister noen de har en nær relasjon til. Med nær relasjon mener jeg dødsfall i familien, dødsfall med personer som står barnet nært, altså personer som barnet møter daglig og er trygg på. For å avgrense oppgaven, har jeg valgt å legge vekt på samtale med- og støtte til barn i sorg, familiesamspill og foreldres sorg, pedagogisk leders ansvar og personalsamarbeid. Jeg skrevet litt om beredskapsplaner og hjelpetiltak, men grunnet omfanget, har jeg ikke med dette som et eget kapittel i oppgaven.

I oppgaven har jeg to informanter ,en pedagogisk leder i en barnehage og en mor til et barn som går i den samme barnehagen. Derfor tar jeg utgangspunkt i en case, der jeg ønsker å finne ut hvordan en pedagogisk leder i en konkret barnehage arbeider i forhold til å ivareta barn i sorg.

2.0 Metode

Vitenskapelig metode er framgangsmåter for å gi svar på ulike typer forskningsspørsmål. Metoden hjelper oss til å samle inn data, altså informasjonen vi trenger til vår undersøkelse. Denne informasjonen skal deretter analyseres og tolkes. Det kan være vanskelig å velge hvilken metode man ønsker å bruke. Ideelt sett er det problemstillingen som styrer valget av metode, men valg av metode kan også påvirke valg av tema og problemstilling. Før man velger metode er det viktig å klargjøre formålet med prosjektet, samt å innhente kunnskap om ulike innsamlings- og analyseteknikker (Bergsland & Jæger, 2014).

2.1 Kvantitativ/kvalitativ

Skillet mellom kvalitative og kvantitative metoder dreier seg i hovedsak om hvordan data registreres og analyseres. Mens kvalitative metoder går mer i dybden og vektlegger betydning, vektlegger kvantitative metoder utbredelse og antall (Bergsland & Jæger, 2014).

Sentralt i den kvantitative undersøkelsen er nøyaktighet i målingen og muligheten for å generalisere noe ut fra den undersøkelsen som er foretatt. Metode og framgangsmåte er nøye fastlagt på forhånd, og dette følges opp av forskeren.

En kvalitativ studie er gjerne mer helhetsorientert i sin tilnærming til fenomenet som skal studeres. Forskeren er opptatt av å se sammenhenger og få tak i totaliteten. Man forsker på hele mennesket og forholdet mellom individet og omgivelsene er viktige i en helhetlig tilnærming. Mens kvantitative studier tradisjonelt har villet rette søkelyset mot ytre, observerbare forhold, har kvalitative studier vært orientert mot mer subjektive opplevelser der nærhet og følsomhet til det som skal studeres, står sentralt (Løkken & Søbstad, 2013).

2.2 Kvalitativ metode

Metoden jeg har benyttet i bachelorprosjektet mitt er den kvalitative metoden intervju. Jeg valgte denne metoden fordi jeg er interessert i hvilke erfaringer og opplevelser fagfolk sitter inne med, for så å gå i dybden på dette ut fra problemstillingen min. Jeg laget meg en semistrukturert intervjuguide, det vil si en delvis strukturert intervjuguide som inneholder en liste med tema og spørsmål som jeg ønsket å ta opp i intervjuet. I intervjuguden ønsket jeg å bruke åpne spørsmål fremfor lukkede. Mens lukkede spørsmål begrenser svaret til ja eller nei,

gir åpne spørsmål rom for at informanten får reflektert og redegjort for sine opplevelser og erfaringer som det spørres om (Bergsland & Jæger, 2014).

I følge Løkken og Søbstad (2013), er det ikke likegyldig i hvilken rekkefølge spørsmålene stilles. En bør tenke nøye gjennom hva som er gunstig for intervjuets forløp. Jeg valgte å dele opp intervjuet etter hendelsesforløpet; først noen formelle spørsmål, så erfaringsbaserte spørsmål, og tilslutt spørsmål som omhandler om tiden før og etter dødsfallet.

Begge informantene fikk i etterkant av intervjuene tilbud om å lese gjennom deres intervju, etter at jeg hadde transkribert dem.

2.3 Utvalg av informanter

Da jeg skulle velge informanter, hadde jeg først fokus på at det skulle være to pedagogiske ledere med erfaring fra barn i sorg i barnehagen. Den første pedagogiske lederen jeg avtalte et møte med og intervjuet, har hatt et foredrag om temaet ”barn i sorg og krise” på skolen, og derfor følte jeg at var hun et naturlig valg for meg. Hun jobber både som styrer og pedagogisk leder i en barnehagen ikke langt fra skolen. Hun ble i første omgang omtalt som informant A i denne oppgaven.

Den andre pedagogiske lederen fikk jeg høre om gjennom en venninne av meg. Hun fortalte at en av de pedagogiske lederne på barnehagen der hun selv jobber, hadde erfaring med barn i sorg. Jeg ringte pedagogisk leder og avtalte at jeg skulle komme og gjennomføre et intervju med henne. Ganske raskt inn i intervjuet kom det fram at denne pedagogiske lederen satt på erfaring fra et dødsfall som omhandlet et barn i barnehagen som plutselig døde. Hun ble først omtalt som informant B i oppgaven.

I etterkant av det første intervjuet, fortalte informant A at hun hadde god kontakt med mor til barnet som hun fortalte om i intervjuet, og anbefalte meg å ta kontakt med henne. Jeg var til å begynne med litt usikker på om jeg ville gjennomføre dette intervjuet, da jeg i starten hadde sett for meg to pedagogiske ledere som informanter. Jeg valgte likevel å gjennomføre og transkribere intervjuet. Jeg skrev en egen intervjuguide i forkant av dette intervjuet for å tilpasse spørsmålene bedre. Jeg valgte å ta med intervjuet i oppgaven og presenterte informanten i første omgang som informant C.

Etter å ha gjennomført alle intervjuene og transkribert dem, begynte jeg å analysere datamaterialet. Da kom jeg fram til at intervjuet med informant B ikke står i forhold til min problemstilling, og valgte derfor vekk dette intervjuet.

Jeg satt igjen med to informanter, informant A og C. Ut fra dette endret jeg fokus fra to pedagogiske ledere på to forskjellige barnehager, til en pedagogisk leder og en mor fra samme barnehage. Jeg endte opp med en case der jeg studerer hvordan pedagogisk leder i den aktuelle barnehagen jobber med barn i en sorgsituasjon.

Jeg bestemte meg til slutt for å presentere informantene som pedagogisk leder og mor. Begge informantene blir presentert nærmere under del 4.0.

2.4 Datainnsamling

Et intervju er en utveksling av synspunkter og erfaringer som utvikler ny kunnskap. Et forskerintervju handler ofte om å innhente beskrivelser fra den intervjuedes livsverden for så å beskrive og tolke det som blir fortalt. Det er den språklige interaksjonen mellom to mennesker som skaper kunnskap (Kvale, 2001. ref. Løkken & Søbstad, 2013).

Som tidligere nevnt, var jeg opptatt av at intervjuguiden min skulle inneholde mest mulig åpne spørsmål. Hovedpoenget med åpne spørsmål i intervjuer er at intervjueren lar intervjupersonen formulere svarene sine selv. I slike intervjuer er det ofte mindre standardisering, intervjuene er mer ustrukturerte og åpne. Det viktigste er å få tak i respondentens referanseramme. Fordelen med denne typen intervjuer er at en lettere finner kjernepunktene i det emnet vi vil studere. Vi kan få innsikt i forhold som vi ikke har tenkt på før, men som intervjupersonen kjenner godt og har tenkt mye på. Ved bruk av et mer strukturert intervju med begrenset mulighet for intervjupersonen til å fortelle ut fra sin referanseramme, er det ikke sikkert at vi hadde fått denne nye innsikten. Intervjuet hadde da fungert som en bekreftelse på eller avkreftelse av de antagelsene vi hadde på forhånd (Løkken & Søbstad, 2013).

Jeg valgte å sende ut informasjonsguiden (vedlegg 1 og 2) på forhånd, slik at informantene fikk forberede seg litt i forkant av intervjuet. Informantene ga i intervjuene uttrykk for at de syntes det var greit å få tenkt litt gjennom spørsmålene på forhånd. Ut fra min erfaring, fungerte det godt med åpne spørsmål fordi informantene fikk snakke fritt, mens intervjuguiden fungerte mer som en sjekkliste for temaene vi skulle gjennom.

2.5 Validitet og reliabilitet

Validiteten i oppgaven handler om hvor god eller relevant dataene representerer fenomenet som skal undersøkes, og kan knyttes til *bekreftbarhet*, kvaliteten av tolkningen, og om forståelsen av det enkelte prosjektet fører til, støttes av annen forskning. Reliabilitet knyttes til spørsmålet om *troverdighet*, om forskningen utføres på en tillitsvekkende måte, om hvor

pålitelig datamaterialet er, hvordan det samles inn, hvordan det bearbeides, analyseres og tolkes (Bergsland & Jæger, 2014).

Begge informantene jeg har benyttet i min oppgave har førstehåndserfaringer med barn i sorg. De har opplevd hverdagen med barn som sørger. Pedagogisk leder har holdt flere foredrag om barn i sorg og krise på høyskoler og i barnehager, og har mange års erfaring som styrer og pedagogisk leder i barnehage.

Jeg ser på det som en styrke at jeg kun har to informanter, en pedagogisk leder og en mor fra samme barnehage. Da har jeg tatt utgangspunkt i en case, med mulighet til å virkelig gå ned i dybden på det datamaterialet jeg har innhentet og fokusere på det oppgaven min handler om - hvordan denne ene pedagogiske lederen jobber med barn i sorg på den aktuelle barnehagen.

Nærheten man har til feltet, bidrar til å sikre validitet, i og med at man kan hindre misforståelser og sikre at data man samler inn, er relevant for de spørsmålene man vil ha svar på (Larsen, 2007. ref. Bergsland & Jæger, 2014). Jeg har selv skrevet intervjuguidene som jeg sendte ut på forhånd av intervjuene. Jeg benyttet meg av båndopptaker slik at intervjuene skulle bli mest mulig ordrett og korrekt. Etterpå transkriberte jeg begge intervjuene. Slik har jeg kommet tett innpå datamaterialet.

2.6 Etiske hensyn

Et viktig aspekt ved forskningsteknikk, er behandlingen av personopplysninger (Bergsland & Jæger, 2014). Som jeg nevnte tidligere, valgte jeg å sende ut et informasjonsskriv sammen med en samtykkeerklæring (vedlegg 3), der informantene fikk informasjon om mitt bachelorprosjekt, samt at de fikk velge om dette var noe de kunne tenke seg å delta i.

Informert samtykke innebærer at informantene informeres om undersøkelsens overordnede mål, at deltagelsen er frivillig og at han eller hun kan trekke seg når som helst (Bergsland & Jæger, 2014). I informasjonsskrivet skrev jeg at jeg hadde tenkt å bruke en båndopptaker, slik at jeg på en best mulig måte kunne være til stede og lytte til informanten under intervjuet. Jeg la til at opptakene ville bli slettet etter transkribering. Informantene fikk også et tilbud om å lese gjennom bacheloroppgaven min når den er ferdigskrevet.

3.0 Teori

I denne delen av oppgaven vil jeg skrive om ulike teoretiske perspektiv på barn i sorg. Jeg har valgt å starte med en definisjon på hva sorg er, for deretter å skrive om ulike reaksjonsmønstre hos små barn. Videre vil jeg skrive om støtte til- og samtale med barn i

sorg, familiesamspill og foreldres sorg, før jeg tilslutt skriver om pedagogisk leders ansvar og personalsamarbeid.

3.1 Sorg og sorgreaksjoner

En vid definisjon av sorg er at sorg er reaksjoner på betydningsfulle tapsopplevelser. En betydningsfull tapsopplevelse er et tap som i vesentlig grad innvirker på personens grunnleggende livssituasjon, og avhenger dermed av den betydning relasjonen til det tapte hadde i vårt liv før tapet skjedde (Bugge m.fl. 2003).

I følge Bugge og Røkholt (2009) er sorg mer enn bare følelser. Sorg er det vi tenker, føler og gjør i vårt arbeid for å håndtere en hverdag preget av kaos, uvirkelighet og savn. Sorg er noe som skjer mellom mennesker, og bearbeides derfor i stor grad gjennom hvordan den kommer til uttrykk i våre relasjoner. Hvordan et barn opplever sorg, avhenger derfor av barnet selv og av dets omgivelser.

Sorg er et mangesidig fenomen der et bredt spekter av reaksjoner og uttrykk er normale. Det er stor variasjon i hvordan barn reagerer på nyheten om at noen som står dem nær, er død. Når et barn ikke umiddelbart reagerer med sterke følelser, kan dette forvirre de voksne. Sorg som prosess innebærer store individuelle variasjoner i form av ulike reaksjonsmønstre, samtidig som graden av reaksjoner kan variere fra massive til moderate eller få sorguttrykk (Bugge & Røkholt, 2009). Noen barn kan ha det tungt og vanskelig uten at de gir merkbart uttrykk for det i barnehagen. De kan bære sorgen og tankene for seg selv. Andre kan vise følelser mer åpenlyst med sinne, aggresjon eller tristhet. Bugge og Røkholt (2009) sier at det er de ”stille barna” som trekker seg unna og gjør lite ut av seg for å unngå oppmerksomhet, som lettest kan bli oversett både hjemme og i barnehagen. De barna som utagerer mer, får som regel mest oppmerksomhet for sin oppførsel.

Barns forståelse av døden utvikles parallelt med barnets tankemessige modning . Før barnet er seks til sju år, tillater ikke barnets modning en mer sammenhengende forståelse av hva liv er. Barn under fem år oppfatter ikke døden som noe permanent. At noen er borte ”for alltid” er utenfor deres fatteevne. Denne manglende forståelsen av dødsfallets langsiktige betydning kan gjøre at barn reagerer lite på den første beskjeden om hva som har hendt. Barn under seks, sju år har også en svakere grad av følelsesmessig differensiering enn større barn og de har mindre erfaring med å regulere eller dempe følelsene sine (Dyregrov 2010).

I følge Finger (2001) ref. Sjøvik (2003), vil det å sørge innebære en tid med sterke følelsesutbrudd, hvor atferden ofte er kjennetegnet av humørsvingninger og aggresjoner. Ved

dødsfall kan aggresjonen være rettet mot barnet selv, personer i omgivelsene, den døde som har forlatt en, og Gud som har tillatt dødsfallet. Finger (2003) sier at når barn blir rasende og ikke vet hvor de skal gjøre av følelsene sine, går det ofte utover foreldrene. Hun sier at det bare er overfor mennesker som står en nær, og hvis kjærlighet en kan være sikker på, at en kan være seg selv og tørre å gi følelsene utløp. Barn i sorg trenger noen som tar seg tid til å snakke med dem om hvordan de har det.

Barn kan raskt skifte mellom å være i sorgen og å gå raskt ut av den – fra å være sterkt opptatt av savn og sorg til å være i full gang med en morsom lek. Vanligvis sørger barn i flere perioder som kan komme igjen over mange år. Det er ikke uvanlig at sorgen dukker opp igjen i omveltningssituasjoner eller når barnet får andre problemer (Bugge m.fl. 2003).

3.2 Støtte til små barn i sorg

I følge Hilse Østbø (2015) har hvordan vi forstår barns sorg, betydning for hvordan vi finner det naturlig å hjelpe. Det finnes ingen fasitsvar på hvordan barn opplever sorg og hvordan de sørger. Dette er individuelt. Det å være en trygg og stabil voksen kan hjelpe barn som opplever sorg. Det viktigste for barnet er at den voksne ikke trekker seg unna i frykt for å gjøre noe galt. Det er viktig at barn som opplever sorg har trygghet og struktur i livet sitt. Å hjelpe barnet til å holde på sine rutiner i hverdagen, skaper trygge rammer i en vanskelig tid. Vi som voksne må ta barnets følelser på alvor. Reaksjonene kan variere stort, og vi må akseptere og bekrefte barnets reaksjon uten å presse barnet til å reagere på en bestemt måte sier Østbø (2015).

Barn har rett til omsorg og skal møtes med omsorg. Personalet i barnehagen har en yrkesetisk forpliktelse til å handle omsorgsfullt overfor alle barn i barnehagen. Omsorgsforpliktelsen stiller krav til personalet om oppmerksomhet og åpenhet overfor det unike hos hvert enkelt barn, i situasjonen og i gruppa (Kunnskapsdepartementet, 2011).

Personalet i barnehagen må være veldig observante på tegn og signaler på at barn ikke har det godt. Det er personalets ansvar å sørge for at barna får den hjelpen de trenger. Det er styrers ansvar å vurdere om barnehagen til hver tid har den nødvendige ekspertise, eller om det er nødvendig å søke hjelp fra andre instanser. Styreren skal også vurdere om det er aktuelt å søke om ekstra ressurser for å sikre kvaliteten på aktuelle hjelpetiltak. Barn i sorg har som regel behov for mye voksenkontakt og tett oppfølging av en person de kjenner godt og har tillit til. Barna må få oppleve at voksne har tid til dem, og at det blir forstått og akseptert at de har det tungt og vanskelig (Sjøvik, 2002).

De andre barna i barnehagen kan raskt snappe opp hva som har hendt gjennom det de hører av de voksnes samtaler. Da kan fantasien raskt ta overhånd. Barna har ofte mange spørsmål, og da er det viktig å sette av tid til å forklare barna hva som har skjedd. Barn trenger tid til å samtale om sine inntrykk. Det viktigste de voksne kan gjøre, er å la barna få anledning til å bearbeide og få grep om sine inntrykk ved å tumle med dem i ord og lek (Dyregrov, 2006).

3.3 Samtale med barn i sorg

Det er en stor forskjell på å kommunisere med små barn som har egen erfaring med tema som omhandler døden, og å kommunisere med små barn som ikke har det. For de barna som har reell egenerfaring, trenger tilnæringsmåten å være mer direkte, enn om man bare ønsker å berøre et tema sammen med en gruppe barn (Bugge & Røkholt 2009). Da kan barnebøker som omhandler tap mer indirekte være godt egnet som en generell tilnærming for alle, mens dette blir for lite reelt for barn med tapserfaring. Barn med egne erfaringer kan ha større glede av å lese historier som ligner sin egen.

Når vi skal kommunisere med små barn, er det avgjørende å velge konkrete eksempler som hindrer forvirring. Bruk av metaforer, slik som ”å sovne inn”, er uegnet til mindre barn som trenger enkle, ærlige og gjentatte forklaringer. Det blir da nødvendig å tenke over språk og ordvalg. I samtale med det sørgende barnet er det viktig å møte barnet på en anerkjennende måte, slik at den voksne kan skape mening for barnet i situasjonen. I følge Dyregrov (2006) er det lite hensiktsmessig å holde informasjon rundt dødsfallet skjult for barn. Barn vil og trenger å høre sannheten, men det er viktig å bruke ord som er tilpasset deres alder og modningsnivå. Sykdom og død må forklares åpent og ærlig, uten omskrivninger som kan medføre forvirring eller frykt.

I barnehagen kan enkelte i personalgruppa velge å være tause for å skjerme barna, fordi de tror at dette er til det beste for dem. Men mister et barn en person som det har etablert et følelsesmessig forhold til, kan ikke barnet i følge Dyregrov (2006) skjermes eller skånes fra en sorgopplevelse. Åpenhet er viktig for å unngå å skape forvirring. I følge Ekvik (2010) er det en hovedregel som sier : ”*Der hvor barna ikke får informasjon, der tar fantasien over. Fantasien er som regel verre enn virkeligheten*”.

Barn har følelser og opplevelser som berører dem på mange plan. Noen kan de sette ord på, andre ikke. Noen barn er mer verbale enn andre, mens andre bærer mye av sorgen inne i seg. Et åpnende spørsmål fra en voksen kan være inngangsporten til at de får delt litt av det tankegodset og følelsestrykket de kjenner inne i seg. Det kan for eksempel skje når vi tar

barnet opp på fanget og ser på bilder. Ut fra dette kommer ofte mange verdifulle samtaler hvor de små får snakke om hva de husker, hva de tenker på og er opptatt av, nå som vedkommende ikke er her lenger. Det er viktig å gi barna en slik nærhet, hvor de kommer i sentrum av sine tanker, følelser og opplevelser (Ekvik, 2010).

Når vi skal samtale med barn om dødsfall, må vi være forberedt på at slike samtaler ikke blir så lange. Barn slipper oss inn for en kort stund, for så å skifte samtaleevne eller si: ”*Nå går jeg ut å leker*”. Vi skal huske på at barn har mindre toleranseevne for sterke følelser enn voksne og kortere tristhetsspenn. Språket er voksnes kommunikasjonsform mer enn barnas, som like gjerne velger andre uttryksformer. Når barna nekter å snakke om det som har skjedd, skal en være varsom med å presse dem for mye med en gang, men finne anledninger til å ta opp en samtale senere (Dyregrov, 2006).

3.4 Familiespill og foreldres sorg

For de fleste barn er den aller nærmeste familien basisen for trygghet. Derfor kan det oppleves som katastrofalt at en i familien dør. Det kan undergrave deres opplevelse av trygghet (Sjøvik, 2002).

I barnehageloven § 2 Barnehagens innhold, står det skrevet at barnehagen skal bistå hjemmene i deres omsorgs- og oppdrageroppaver, og på den måten skape et godt grunnlag for barns utvikling.

Noe av det viktigste i arbeidet med barn i sorg er å støtte opp om familiens mestring av situasjonen. Barn er en del av en familie, og det er i denne konteksten sorgen utspiller seg og skal mestres. Hvordan foreldrene mestrer situasjonen, og i hvilken grad barnet blir tatt med i fellesskapet, er avgjørende og vil ha stor betydning for barnet. For å fremme en mestringsstil som gir åpenhet og støtte mellom familiemedlemmene, må familien stimuleres til å snakke sammen. Barn trenger å få vite hva som har skjedd, hva som vil skje videre, og hvordan ting vil kunne bli på lang sikt. Barn bør få være aktive deltagere så langt det lar seg gjøre. (Bugge & Røkholt 2009).

I følge Raveis m.fl. (1999) ref. Dyregrov (2006), viser forskning at barn med foreldre som er åpne i kommunikasjonen i hjemmet, opplever mindre depresjon og angst etter foreldres død.

Når en av foreldrene dør, føler den gjenlevende forelder seg ofte tappet for krefter og har lite overskudd til barna. Samtidig opplever de at barna trenger mer omsorg og støtte etter tapet. Foreldre kan på grunn av egen sorg naturlig nok ha vanskelig med å sette grenser.

Opplevelsen av ikke å strekke til er vanlig. Når en forelder dør, er det også flere foreldre som prøver å fylle begge foreldrerollene. Dette kan være vanskelig både når det gjelder tid og energi. Da kan det være lurt å overlate noe til andre som kan barnet kjenner og er trygg på (Røkholt m.fl. 2014).

3.5 Pedagogisk leders ansvar og personalsamarbeid

Å være en pedagogisk leder i barnehagen innebærer et stort ansvar. Pedagogisk leder har ansvar for planlegging, dokumentasjon og vurdering av arbeidet i barnegruppen han/hun har ansvar for. Styrer og pedagogisk leder har ansvar for at barnehagens mål rammer er klarlagt for personalet, at det utvikles en felles forståelse for målene blant medarbeiderne og for at foreldrene får god og tilstrekkelig informasjon om barnehagens virksomhet (KD, 2011).

Barnehagen bør være forberedt på hvordan nære dødsfall påvirker barn. Barnehagens mandat bør konkretiseres ved å lage en beredskapsplan, anskaffe nødvendig utstyr og gi ansatte kurs innen tematikken sorg og kriser (Røkholt m.fl. 2014). Noen ganger oppstår disse situasjonene uten forvarsel. Hva gjør en da? Hvordan møter en barn og voksne? Hva blir viktig? I ønsket om å hjelpe barn som rammes, drives de voksne i barnehagen raskt av tanken om å skulle gjøre alt *riktig*. Frykten for å gjøre eller si noe som gjør ting *verre*, kan være nær. Hvis vi på forhånd har laget en plan og gjort oss opp noen tanker om hvordan vi bør jobbe, står vi bedre rustet når vanskelige situasjoner oppstår (Bugge & Røkholt, 2009).

I følge Dyregrov (2006), er det flere forhold som gjør en pedagogisk leder til en unik ressurs i ivaretagelsen av barn i sorg. Den pedagogiske lederen kjenner det enkelte barn og dets personlighet, samt den gjeldende "kulturen" på den gjeldende avdelingen. Pedagogisk leder er eksperter i formidling av kunnskap til barn, kunnskap om involveringspedagogikk og om ulike uttrykksformer som kan knyttes i forbindelse med dødsfallet. Og ikke minst – barna har tillit til den pedagogiske lederen. Pedagogisk leder kjenner barnet og familien og har mulighet for å etablere et godt samarbeid med foreldrene.

Men det er ikke bare pedagogisk leder i barnehagen som skal ivareta barna. Den pedagogiske lederen har et ansvar for å dele kunnskap om hvordan de ansatte kan forstå barns uttrykk, møte barn på en anerkjennende måte og samarbeide med foreldre på en god måte (Røkholt m.fl. 2014).

I følge Sjøvik (2002), kan planer hjelpe personalet til å kunne opptre rasjonelt og effektivt i en krisesituasjon, samtidig som de kan bevare roen til å vise omsorg for de personene som er rammet. Men uansett hvor gode planer en barnehage har, er det umulig å lage oppskrifter for

hvordan man skal hjelpe barn i vanskelige livssituasjoner. Personalet i barnehagen kan ikke utøve yrkesrollen sin på grunnlag av oppskrifter. Det må skje på grunnlag av relevant faglig kunnskap og innsikt, evne til empati med det enkelte barn, barnets familie og medarbeiderne i barnehagen. Det er pedagogisk leder sitt ansvar å lede personalet i sorgarbeid med barn, og sikre felles forståelse for hvordan dette gjøres på en best mulig måte for barnet (Sjøvik, 2002).

4.0 Analyse av data

I denne delen av oppgaven skal jeg presentere informantene og datamaterialet i prosjektet.

Begge informantene har erfaring med barn som har mistet noen de hadde en nær relasjon til.

”Pedagogisk leder” er en dame med førskolelærerutdanning. Hun har jobbet i barnehage i 36 år, og jobber i dag som kombinert styrer/pedagogisk leder, samtidig som hun er daglig leder for flere barnehager. Hun har ved flere anledninger hold foredrag om barn i sorg og krise.

Hun har erfaring med flere barn som har opplevd at noen de hadde en nær relasjon til, døde. I denne oppgaven vil jeg ta utgangspunkt i en jente som mistet faren sin i kreft da hun var 2 år. Jeg har valgt å kalle jenta for Emma. Det er to pedagogiske ledere på avdelingen til Emma.

”Mor” er moren til Emma, som pedagogisk leder forteller om. Emma som i dag er 4 år, mistet faren sin i kreft for to år siden. Dette var et forventet dødsfall.

4.1 Sorgreaksjoner

Pedagogisk leder forteller at Emma er 2 år da faren hennes får diagnosen kreft, og at dette er en hurtigspredende krefttype. Da far plutselig blir veldig syk, forteller pedagogisk leder at hun merker en atferdsendring hos Emma. Emma går fra å være sint, gråte og ikke vil sitte på fanget – til å bare ville sitte på fanget. Pedagogisk leder sier at mange kanskje ikke tror at en 2-åring observerer ting eller skjønner, men at hun selv tror at de observerer, lagrer og skjønner at det er ett eller annet som skjer. Og selv om de ikke skjønner akkurat hva det er som skjer, så merker de at det er noe som er annerledes.

Etter at far dør, sier pedagogisk leder at Emma har en normal sorgprosess. Emma snakker mye om at pappa er død, men at han er oppe i himmelen. I følge pedagogisk leder har Emma behov for å gå et steg videre med at han er ett eller annet sted likevel – at han ikke bare er død og borte. Så forteller pedagogisk leder at Emma blir større og skjønner at hun ikke har noen pappa lengre. Pedagogisk leder sier at Emma blir kjempesint på ett eller annet, men at hun ikke tror at Emma vet helt hvorfor eller på hva .

Mor forteller at hun ikke merker noen særlig reaksjon fra Emma da hun forteller at pappa er død, men at Emma snakker mye om ham. Men da Emma blir litt eldre, forteller mor at Emma har lengre perioder der hun er veldig sint og ikke vil sove. Mor sier at hun er redd for at hun gjør noe galt, men blir fortalt av pedagogisk leder at dette er en helt normal reaksjon fra Emma. Så forteller mor at Emma ofte begynner å spørre etter pappaen sin – hun vil dra å besøke ham. Da mor forklarer henne at dette ikke er mulig, blir Emma stille en stund. Videre forteller mor at Emma sier at hun skal på besøk til pappa de gangene hun blir skikkelig sint, og at Emma roper på far de gangene mor blir streng.

Så begynner Emma på storbarn. Pedagogisk leder forteller at Emma fortsatt har perioder der hun kan bli sint, men det går lengre og lengre tid mellom utbruddene.

4.2 Støtte til små barn i sorg

Pedagogisk leder forteller at den dagen da pappaen til Emma dør, rydder personalet i hylla hennes, tenner et lys og setter opp et innrammet bilde av ham. Dette står i beredskapspermen. Den andre pedagogen på avdelingen har laget et album med bilder av Emma og pappaen hennes. I denne tiden har pedagogisk leder også bevisst ”familien vår” som tema i barnehagen. Da lager personalet familiehus sammen med barna og henger ekstra mange bilder av far på veggen til Emma. Disse bildene kan Emma ta ned og ta med seg hvis hun vil. Albumet av Emma og pappaen hennes ligger fremme slik at alle kan se i den. Personalet bruker den også under samlingsstunden i barnehagen. Pedagogisk leder mener at det beste i forhold til små barn, er å ta i bruk konkrete bilder av den avdøde i stede for å bruke en tredje person i en bok.

Videre sier pedagogisk leder at man aldri skal presse sorgen på barn. Barna kommer seg videre. De går raskt inn og ut av sorgen. Hun mener at det viktigste som voksen er å være til stede i barnets hverdag og sørge for å opprettholde de vanlige rutinene. Pedagogisk leder forteller at det er viktig å ta barnas sorg på alvor. Da er det bilder av avdøde som har noe å si.

Pedagogisk leder overhører at flere i personalet snakker mye seg imellom og er usikre på hva de skal gjøre når Emma blir sint og gråter. Pedagogisk leder sier at Emma da bare skal få ligge i fred til hun rast fra seg. Det er viktig at hun får tid til å rase ifra seg, og ikke blir mast på. Barnehagen blir forsterket med en halv stilling for å ha noe å gå på i denne tiden. Videre forteller pedagogisk leder at ingen barn som har det vanskelig skal sitte alene med problemene sine. Hun mener at problemet vil bare bli større hvis de blir alene om det. Derfor forteller hun personalet at de ofte skal ta Emma opp på fanget sitt.

Pedagogisk leder forteller at hun observerer at flere i personalgruppa som er bekymret for at Emma skal bli bortskjemt etter dødsfallet. Da svarer pedagogisk leder at man aldri kan bli bortskjemt på omsorg. Hun sier at trygghet og voksenkontakt har veldig mye å si i en sorgprosess. Pedagogisk leder forteller også at hun i denne tiden snakker med mor til Emma om muligheten for at besteforeldre eller andre med et nært forhold til Emma har mulighet for å hente henne i barnehagen. Pedagogisk leder mener at det er viktig for Emma at det ikke bare er mor som henter fordi barna sammenligner hele tiden om hvem som henter, og snakker om dette.

Videre forteller pedagogisk leder at hun ett år etter dødsfallet spør mor om hun mener at det er naturlig å markere dødsfallet. Mor stiller seg positiv til dette. Pedagogisk leder sier at hun er veldig forsiktig med å ikke framprovosere noe som ikke er naturlig for Emma. Hjemme er Emma med på å sette ned blomster ved graven og snakker mye om at det nå er ett år siden pappa døde. Da mener pedagogisk leder at det blir det naturlig for Emma å markere dette i barnehagen også; *"Vi tenner lys og setter opp bilde av far i hylla til Emma igjen"*.

Pedagogisk leder mener at det er viktig at hele personalgruppa tenker gjennom og reflekterer over sitt eget forhold til døden før de skal hjelpe andre i en sorgprosess.

4.3 Samtale med barn i sorg

Når Emma har dager der hun er veldig sint, forteller pedagogisk leder at personalet i barnehagen finner frem albumet ,tar Emma på fanget og snakker om bildene. Pedagogisk leder sier at det er veldig viktig å ta seg god tid til å samtale med barn i sorg og ikke være redd for å komme nært det som er trist. Pedagogisk leder forteller hun selv og de andre i personalgruppa ofte samtaler sammen med Emma rundt bildene av henne og pappaen hennes. Pedagogisk leder sier at hun bevisst bruker bilder i stedet for bøker, noe som hun mener er mer relevant for litt større barn. Da mener hun at det blir det helt andre spørsmål å ta tak i. Videre sier pedagogisk leder at det er viktig at personalet i barnehagen tar barnas perspektiv og lar de fortelle hva det er han eller hun mener; *"Bekreft barnet på det han eller hun sier, og ikke dra det videre. Vær til stede der og da, og la barnet gå videre. De dveler ikke så lenge som det vi voksne gjør. Med andre ord – vær med barna der de er!"*

Mor forteller at hun noen ganger synes det kan være vanskelig å svare Emma når hun spør etter pappaen sin, og lurer på hvorfor han ikke kommer og henter henne i barnehagen. Hun tar dette opp med pedagogisk leder og får noen tips om at hun blant annet skal være konkret og ærlig, og unngå forklaringer som går ut på at pappa har "sovnet inn" og lignende.

4.4 Familiesamspill og foreldres sorg

I starten sier pedagogisk leder at hun overhører i barnehagen at noe har skjedd med pappaen til Emma. Hun kontakter mor til Emma. Mor sier at hun ikke vil snakke om det. Da ber pedagogisk leder inn mor på kontoret sitt og sier at hun må fortelle hvis det er noe, fordi det er viktig med tanke på Emma. Mor til Emma svarer at hun ikke har lyst, da hun bare begynner å gråte. Men så begynner de å snakke om diagnosen til far, og at hun er svært redd for at Emma skal miste pappaen sin. Mor forteller at dette er tøft for henne, selv om de ikke bor sammen.

Plutselig blir far veldig syk, og dør kort tid etter. Dagen han dør, ringer mor til barnehagen og forteller at nå er han borte. Da ber pedagogisk leder mor og de andre foreldrene inn på kaffe, sammen med personalet på avdelingen. Mor sier at hun ikke har lyst til å komme, fordi hun er redd for å begynne å gråte foran de andre. Pedagogisk leder overbeviser mor om at det går greit, og mor kommer.

Videre sier pedagogisk leder at den gode relasjonen til barna og foreldrene må være der på forhånd; *"Det går ikke å begynne å jobbe med en god relasjon når tristheten kommer"*.

Pedagogisk leder sier at Emma er klar over at hun kan reagere og mor er klar over at hun kan spørre dersom hun føler at hun gjør noe feil. Når mor forteller om perioder der Emma er veldig sint og ikke vil sove, kommer pedagogisk leder hjem til henne et par kvelder for å observere hvordan Emilie reagerer når hun skal legge seg. Da pedagogisk leder spør mor om hvorfor hun oppfører seg slik, svarer mor at hun tror det er fordi hun er for lite streng. Da svarer pedagogisk leder at det ikke er tilfelle, men at Emma henter frem sorgen.

Videre forteller pedagogisk leder at hun har hatt et veldig nært forhold til mor etter dødsfallet. Hun sier til mor at hun må fortelle henne om alle utfordringene hun har på hjemmebane, slik at hun kan være til best mulig hjelp for mor og Emma. For at mor skal få mer overskudd til å takle aleneansvaret til Emma, og for at hun skal kunne være der for henne på en best mulig måte, jobber pedagogisk leder med å få til litt avlastning til mor.

Mor forteller at hun synes det er godt å vite at Emma blir tatt godt vare på i barnehagen, og at hun aldri blir skjøvet unna dersom hun spør om noe eller er lei sei. Hun sier at hun har hatt en åpen dialog med barnehagen siden dødsfallet, og at hun kan stole på at de tar godt vare på Emma. Mor forteller videre at hun får uvurderlig hjelp av pedagogisk leder til å snakke med Emma om ting hun synes det er vanskelig å svare på.

4.5 Pedagogisk leders ansvar og personalsamarbeid

Pedagogisk leder forteller at alle i barnehagen er forberedt på at pappaen til Emma skal dø. De har planer, beredskapsplaner og førstehjelpskurs i barnehagen, men så skjer det. Da mener pedagogisk leder at man må begynne helt på scratch. Pedagogisk leder forteller at hun tar frem permen min og ser på hva som er lurt å gjøre. Videre sier pedagogisk leder at hele personalet skal vite både psykologisk og pedagogisk hva de skal gjøre på forhånd, men at man aldri kan være 100% forberedt på noe slikt; *"Da er det viktig at man som pedagogisk leder trekker personalet sammen og er helt åpen på: hva gjør vi?"* Pedagogisk leder sier at hun selv kan være åpen og vite hva hun vil, men at hun har inntrykk av at det er flere av assistentene som er usikre på dette. Da sier pedagogisk leder at det er viktig å være tydelig på hvilken rolle alle i personalet har i slike situasjoner; *"Det er ikke alltid assistentene er enige med meg, men da er jeg tydelig på at de SKAL gjøre sånn og sånn.. Det handler om tillit og at foreldrene vet at du er glad i barnet deres"*.

Pedagogisk leder forteller at den andre pedagogiske lederen på Emmas avdeling er veldig bevisst på at det skal være rom for tema som omfatter død når de planlegger månedsplanen etter dødsfallet. Som tidligere nevnt, snakker personalet også mye om hva de skal gjøre når Emma blir sint og gråter. Da sier pedagogisk leder at det er pedagogisk leder sin oppgave med oppfølging av personalet. Videre sier pedagogisk leder at hun tror prosessen i personalet og foreldregrupper er det viktigste etter et dødsfall; *"Det handler om å tørre å ta prosessen"*. Hun forteller at prosessen består av personal- og foreldremøter, riktig og ærlig informasjon og det daglige arbeidet i barnehagen.

Pedagogisk leder forteller at hun har tatt opp på personalmøter at hele personalgruppa må tørre å ha et forhold til døden og tenke gjennom dette. Videre mener pedagogisk leder at det er viktig å få noen utenifra til å snakke om døden på personalmøter.

Pedagogisk leder sier at hun ikke er redd for å ringe til gode kollegaer for å spørre om ting hun lurer på, selv om hun har jobbet i flere år. Hun sier at det ikke finnes en oppskrift på hva man skal gjøre ut fra den enkeltes behov – ingen fasitsvar; *"Alle er forskjellige og det er mye som spiller inn. Er dødsfallet akutt eller er sykdomsperioden langvarig? Man kan for eksempel ha en beredskapsplan med punkter om oppmerksomhet og varme, men det er ikke alle som vil ha denne typen nærhet"*. Videre sier pedagogisk leder at hun mener det er viktig å ta tak i ting med en gang vi oppdager dem, og at det handler om tillit i bunn. Videre sier hun at hun bruker en egen power point på personalmøter som omhandler barnehagens møte med

barn i sorg og krise (vedlegg 4). Pedagogisk leder sier at ved å gå gjennom denne powerpointen med personalet ved behov, vil de kjenne igjen måten hun vil ha det på i slik situasjoner.

5.0 Drøfting

I denne delen vil jeg vise til resultatene som ble funnet, knyttet opp mot teori og drøfting av funnene. Dette for å kunne komme fram til svar på problemstillingen:

”Hvordan kan pedagogisk leder på best måte ivareta barn i barnehagen som mister noen de har en nær relasjon til?”

5.1 Sorgreaksjoner

Emma var 2 år gammel da far fikk diagnosen kreft. Pedagogisk leder forteller at hun merket en atferdsendring hos Emma da pappa plutselig ble veldig syk. Emma gråt, ble sint, ville ikke sitte i fanget, og i perioder ville hun bare sitte på fanget. I følge Bugge og Røkholt (2009) er sorg et mangesidig fenomen der et bredt spekter av reaksjoner og uttrykk er normale. Noen viser følelsene sine mer åpenlyst enn andre, med sinne, aggresjon eller tristhet.

I følge mor, reagerte ikke Emma noe spesielt på beskjeden om at pappa var død. I følge Dyregrov (2006), oppfatter ikke barn døden som noe permanent. At pappa var død, var nok utenfor Emmas fatteevne. Denne manglende forståelsen kan være grunnen til at Emma reagerte lite på den første beskjeden om det som hadde skjedd.

Da Emma ble større, forteller mor at Emma har perioder der hun blir veldig sint og ikke vil legge seg for å sove. Her sier Finger (2001) ref. Sjøvik (2002) at når barn blir rasende og ikke vet hvor de skal gjøre av følelsene sine, går det ofte utover foreldrene. Mor forteller at hun blir fortvilet over Emmas reaksjoner og er redd for at hun gjør noe galt. Da mor tok opp dette med pedagogisk leder, ble hun beroliget med at dette var en naturlig reaksjon fra Emma. Her ser jeg viktigheten av at pedagogisk leder i barnehagen besitter kunnskap om barns sorg og ulike sorgreaksjoner.

Da Emma begynner på storbarn, forteller pedagogisk leder at Emma fortsatt har perioder der hun kan bli sint, men at det går lengre og lengre tid mellom utbruddene. I følge Dyregrov (2006) sørger barn vanligvis i flere perioder som kan komme igjen over flere år.

5.2 Støtte til små barn i sorg

Dagen etter at pappaen til Emma døde, tente personalet i barnehagen lys og satte et bilde av ham i hylla hennes. Den andre pedagogiske lederen på Emmas avdeling lagde også en perm

med bilder av Emma og pappa i. Pedagogisk leder hadde også bevisst ”familien vår” som tema i barnehagen på denne tiden. De hengte ekstra mange bilder av pappa og Emma på veggen til Emma, og lot permen ligge fremme slik at alle kunne se i den. Permen ble også brukt av personalgruppa under flere samlingsstunder. Her opplever jeg at dødsfallet også ble gjort synlig for de andre barna i barnehagen, samtidig som det gav muligheter for flere samtaler omkring Emma og pappaen hennes.

I følge Dyregrov (2006) kan barn lett snappe opp det de hører fra de voksne og lage seg egne mentale bilder om det som har skjedd. Barn trenger å få høre om dødsfallet, men med fokus på deres alder og modningsnivå. Ved at personalgruppa benyttet flere av samlingsstundene til å ta frem permen, se på bildene og samtale rundt dem, ser jeg på dette som en god måte å involvere hele barnegruppa og unngå å skape forvirring.

Pedagogisk leder forteller at trygghet og voksenkontakt har mye å si i en sorgprosess. Hun sier at hun observerte at flere i personalet var redde for at Emma skulle bli bortskjemt, ettersom pedagogisk leder var bevisst på at Emma skulle ha mye voksenkontakt og sitte på fanget. Pedagogisk leder mener at det viktigste som voksen er å være til stede i barnets hverdag og sørge for å opprettholde de vanlige rutinene. Her ser jeg likheter med det Hilde Østbø (2015) sier om at en stabil og trygg voksen kan hjelpe barn i sorg. Østbø mener at det viktigste for barnet er at de voksne ikke trekker seg unna i frykt for å gjøre noe galt, og at barn som opplever sorg har trygghet og struktur i livet sitt.

Barn tilbringer store deler av tiden sin i barnehagen, og da ser jeg det som nødvendig at en pedagogisk leder som kjenner barnet godt og som barnet er trygg på, støtter opp omkring barnet og sørger for å struktur og trygghet i barnehagehverdagen.

Personalet i barnehagen har en yrkesetisk forpliktelse til å handle omsorgsfullt overfor alle barn i barnehagen. I følge Sjøvik (2002) må personalet i barnehagen være veldig observante på at barn ikke har det godt. Emma uttrykte sin sorg gjennom gråt og sinne, men det finnes også barn som holder sorgen skjult for omgivelsene og trekker seg unna. Jeg ser det som spesielt viktig at pedagogisk leder sørger for at hele personalgruppa har tilstrekkelig kunnskap om barns ulike sorgreaksjoner og arbeider sammen med felles forståelse for barnet.

Pedagogisk leder forteller hun overhørte at flere i personalgruppa snakket mye seg imellom og var usikre på hva de skulle gjøre da Emma ble sint og gråt mye. Da forteller pedagogisk leder at barnehagen ble forsterket med en halv stilling etter dødsfallet som en ekstra ressurs for Emma. Sjøvik (2002) sier at det er styrer i barnehagen som skal vurdere om det er aktuelt

å søke ekstra ressurser for å sikre kvaliteten på aktuelle hjelpetiltak. Jeg tolker det dithen at pedagogisk leder var klar i sin tale på at Emma trengte mye voksenkontakt i denne tiden, og at hun derfor så behovet for en ekstra person i barnehagen i periode der Emma hadde det ekstra vanskelig.

5.3 Samtale med barn i sorg

Pedagogisk leder fortalte innledningsvis i intervjuet at mange kanskje tror at en 2-åring ikke observerer eller skjønner, men at hun selv tror at de både observerer, lagrer og skjønner at det er noe som har skjedd, selv om de ikke får satt ord på det. I følge Ekvik (2010), kan et åpnende spørsmål fra en voksen hjelpe de barna som har problemer med å få satt ord på følelsene sine. Det kan for eksempel skje når vi tar barnet opp på fanget å ser på bilder.

Når Emma hadde perioder i barnehagen der hun ble sint og lei seg, tok pedagogisk leder henne på fanget og så på bilder i permen med Emma og pappa i. Pedagogisk leder er tydelig opptatt av at barn i sorg ikke skal sitte alene, og at bilder barnet kjenner igjen, skal brukes framfor bøker i samtaler med barnet. Dette var hun også svært bevisst på i samtale med resten av personalgruppa. Bugge og Røkholt (2009) sier også at barnebøker som omhandler tap mer indirekte, kan være godt egnet som en generell tilnærming, mens barn med egne tapserfaringer kan ha større utbytte av mer direkte historier og bilder de selv kan vedkjenne seg.

Pedagogisk leder mener at det er viktig at man som voksen tar barnets perspektiv og bekrefter det han eller hun sier, uten å nødvendigvis dra ut samtalen. Her støttes hun av Dyregrov (2006) som sier at i samtale med det sorgende barnet er viktig å møte barnet på en anerkjennende måte, slik at den voksne kan skape mening for barnet. I følge Dyregrov er språket først og fremst de voksnes kommunikasjonsform, og barnet kan like gjerne velge andre uttrykksformer. Barnet bruker ofte lek for å uttrykke og bearbeide sorg. Uansett uttrykksform, mener pedagogisk leder at det er viktig at de voksne er sammen med barnet der barnet er – både mentalt og fysisk.

Pedagogisk leder sier at man i samtale med barn er nødt til å være konkret og ærlig, og unngå forklaringer som for eksempel at pappa har ”sovnet inn”. Her støttes hun av Dyregrov (2006) mener at barn trenger å høre sannheten, men at det er viktig å bruke ord som er tilpasset deres alder og modningsnivå. Sykdom og død må forklares åpent og ærlig, uten omformuleringer som kan medføre forvirring eller frykt. Pedagogisk leder støttes også av Ekvik (2010), som

mener at åpenhet viktig for å skape forvirring. Som hovedregel sier han at: ”*Der barna ikke får informasjon, der tar fantasien over*”.

Pedagogisk leder sier at det er veldig viktig å ta seg god tid til å samtale med barn i sorg. I følge Sjøvik (2002) må barn få oppleve at voksne har tid til dem, og at det blir akseptert at de har det tungt og vanskelig. Her viser jeg til Dyregrov (2006) som sier at barn trenger tid til å samtale om sine inntrykk etter et dødsfall.

5.4 Familiesamspill og foreldres sorg

Pedagogisk leder forteller at det var hun som tok kontakt med mor etter at pappaen til Emma hadde fått diagnosen kreft. Mor sa at hun ikke ønsket å snakke om det og at hun var redd for å begynne å gråte, men pedagogisk leder sa at hun så på dette som nødvendig med tanke på Emma. Her ser jeg sammenheng med det Bugge m.fl. (2003) sier om at noe av det viktigste i arbeidet med barn i sorg å støtte opp om familiens mestring av situasjonen. Hvordan foreldrene mestrer situasjonen er avgjørende og vil ha stor betydning for barnet.

Bugge m.fl. (2003) sier at barn er en del av en familie og at det er i denne konteksten sorgen utspiller seg og skal mestres. For å fremme åpenhet og støtte mellom familiemedlemmene, må familien stimuleres til å snakke sammen. Mor forteller at hun ofte synes at det kan være vanskelig å svare Emma når hun spør om hvor pappa er, men at hun da får gode råd fra pedagogisk leder.

Pedagogisk leder forteller at hun hadde et veldig nært forhold til mor etter dødsfallet. For at mor skulle få mer overskudd for være til stede for Emma på en best mulig måte, jobbet pedagogisk leder med å få til litt avlastning for mor. Røkholt m.fl. (2014) sier at når den ene forelderen dør, føler den gjenlevende forelderen seg ofte tappet for krefter og har lite overskudd til barna. Da kan det være lurt å overlate noe til andre som barnet kjenner og er trygg på. Mor forteller også om perioder der Emma er veldig sint og ikke vil sove. Da kom pedagogisk leder hjem til henne et par kvelder for å observere situasjonen. I følge Bugge & Røkholt sørger barn i flere perioder som kan komme igjen over mange år. Mor forteller at hun er redd for at hun gjør noe galt som får Emma til å reagere slik, og at hun tror hun setter for lite grenser for Emma, men pedagogisk leder beroliger henne med at dette er en naturlig reaksjon fra Emma – hun henter frem sorgen. Røkholt m.fl. (2014) mener at foreldre på grunn av egen sorg etter et dødsfall, naturlig nok kan ha vanskeligheter med å sette grenser.

At pedagogisk leder kom hjem til mor for å observere Emma, samt at hun jobbet med avlastning til mor, er ikke noe som jeg ser på som en pedagogisk leders oppgave, men som

noe denne pedagogiske lederen gjorde på grunnlag av det nære kjennskapet hun hadde til mor. Når pedagogisk leder beroliger mor om at Emmas sinne er en del av sorgreaksjonen hennes, får jeg inntrykk av at pedagogisk leder har satt seg inn i teori om barns sorgreaksjoner og ser det som viktig å støtte mor .

5.5 Pedagogisk leders ansvar og personalsamarbeid

Pedagogisk leder forteller at personalet i barnehagen var forberedt på at pappaen til Emma kom til å dø, og de hadde snakket på forhånd hvordan de skulle håndtere dette. Her sier Sjøvik (2002) at alle barnehager skal ha gjennomførbare og gjennomtenkte beredskapsplaner som viser hvordan hele personalgruppa skal forholde seg i ulike krisesituasjoner. Men selv om planer kan hjelpe personalet til å kunne opptre rasjonelt og effektivt i en krisesituasjon, sier Sjøvik at det er umulig å lage oppskrifter for hvordan man skal hjelpe barn i vanskelige livssituasjoner. Pedagogisk leder sier at de har en beredskapsplan i barnehagen, men at hun heller velger å bruke en egen power point på personalmøter, slik at hele personalgruppa vet hvilken rolle de har i slike situasjoner og kjenne igjen hvordan hun vil ha det (vedlegg 4). Denne power pointen gjennomgår hun med jevne mellomrom. Men uansett hvor gode planer man har, sier pedagogisk leder i likhet med Sjøvik (2002) at man aldri kan være 100% forberedt når det oppstår et dødsfall. Det finnes ingen oppskrift på hva man skal gjøre ut i fra den enkeltes behov.

Videre sier pedagogisk leder at det er viktig å være tydelig på hvilken rolle alle i personalgruppa har i slike situasjoner, og at det er pedagogens ansvar med oppfølging av personalet. Her støttes hun av Røkholt m.fl. (2014) som sier at det er pedagogiske leder sitt ansvar å dele sin kunnskap om hvordan de ansatte kan forstå barns uttrykk, møte barn på en anerkjennende måte og samarbeide god med foreldrene. Ut fra det pedagogisk leder ha fortalt i intervjuet, har jeg et klart inntrykk av at hun er tydelig og ærlig i samtaler med resten av personalgruppa. Ut fra power pointen hun bruker, mener jeg at det går klart frem hvordan hun vil at personalet skal forholde seg til- og jobbe med barn i sorg.

Pedagogisk leder mener at det viktigste man som pedagogisk leder kan gjøre etter et dødsfall, er å ta tak i prosessen som omfatter foreldre- og personalsamarbeid og det daglige arbeidet i barnehagen, med den hensikt å støtte opp om det sørgende barnet på best måte. Her vil jeg henvise til Sjøvik (2002) som sier at det er den pedagogiske lederen sitt ansvar å lede personalet i sorgarbeid med barn, og sikre felles forståelse for hvordan dette gjøres på en best mulig måte for barnet.

6.0 Avsluttende kommentarer og konklusjon

Gjennom arbeidet med denne bacheloroppgaven har jeg lært veldig mye. Sorg hos barn er et tema jeg kunne lite om på forhånd, men nå føler jeg at jeg har tilegnet meg langt mer kunnskap om temaet enn hva jeg hadde før jeg startet med oppgaven.

Innledningsvis i oppgaven skrev jeg at sorg hos barn er et tema som jeg ikke tror at alle som arbeider i barnehagen har nok kunnskap om. Den pedagogiske lederen jeg valgte å ha med i oppgaven min, har gitt meg et tydelig inntrykk av hun har satt seg inn i teori og har en god del kunnskap og erfaring om barn i sorg. Siden det er pedagogisk leder sitt ansvar å lede resten av personalgruppa i barnehagen, er det også hennes ansvar å formidle sin kunnskap videre. Jeg opplever at hun har et bevisst forhold til hvordan hun vil at hele personalgruppa skal forholde seg til et barn i sorg. Ut fra dette føler at jeg har fått svar på problemstillingen min, som lyder slik:

”Hvordan kan pedagogisk leder på best måte ivareta barn i barnehagen som mister noen de har en nær relasjon til?”

I barnehagen vil man kunne oppleve at barn mister noen de har en nær relasjon til. Det kan være både uventet og forventet dødsfall, og det er viktig at personalet har kunnskap om hvordan de skal forholde seg i slike situasjoner. En beredskapsplan kan være med å hjelpe personalet til å arbeide rasjonelt og effektivt, men det finnes ingen oppskrift på hva som er det beste i forhold til det enkelte barnet. Ingen barn er like og sorgreaksjonene kan arte seg veldig forskjellig. Noen barn som opplever sorg og trenger nærhet, klarer ikke selv å oppsøke den hjelpen de trenger. De trenger at en trygg voksen følger med og observerer når de opplever vansker, slik at de kan få nødvendig trøst og hjelp. Når krisen først rammer, er det viktig at barnehagen har tenkt gjennom hvordan de skal på best måte skal hjelpe barnet til å forstå og takle krisen.

I en sorgprosess må man være klar over at barnet raskt kan gå inn og ut av sorgen. Barnet kan gråte det ene øyeblikket og være i lek i det andre. Da er det viktig at man som voksen er til stede for barnet, tar seg tid til det og anerkjenner det. Barnet trenger en trygg base, en nær og trygg person som hjelper barnet til å regulere de uventede følelsene som oppstår og som hjelper barnet til å mestre hverdagen. Som pedagogisk leder er man en god ressurs for barnet i sorgprosessen. Man kjenner det enkelte barnet og dets personlighet, samt den gjeldende ”kulturen” på den gjeldende avdelingen. Og ikke minst – barna har tillit til den pedagogiske

lederen. Pedagogisk leder kjenner barnet og familien og har mulighet for å etablere et godt samarbeid med foreldrene.

I samtale med barn om døden bør man snakke åpent og ærlig uten bruk av abstrakte forklaringer, men samtidig må man tenke på å bruke ord og begreper som er tilpasset barnas alder og modningsnivå. Barn er undrende og stiller ofte mange spørsmål, og selv om man kan synes at det er vanskelig å svare på spørsmålene, bør man prøve å svare så godt man kan. Der barna ikke får svar, kan fantasien lett ta overhånd, og det kan føre til større frustrasjon for barnet.

I arbeidet med barn i sorg er det viktig at personalet har en åpen og direkte kommunikasjon med hverandre og med barnets foreldre. Det er pedagogisk leder sitt ansvar å sørge for at alle vet hvordan de skal støtte barnet på en best mulig måte, og sørge for at alle besitter den kunnskapen som trengs for å klare dette. Noe av det viktigste i arbeidet med barn i sorg er å støtte opp om familiens mestring av situasjonen, og da er det nødvendig å ha en tillitsfull og god relasjon til foreldrene.

På utdanningsdirektoratets sider har jeg funnet en film som kan være fin å bruke på personal- og foreldremøter i barnehagen. Denne filmen kan gi et godt utgangspunkt for refleksjon, samtale og diskusjon.

Litteraturhenvisning

- Bergsland, D, M. & Jæger, H. (2014). *Bacheloroppgaven i barnehagelærerutdanningen* (1. utg.). Oslo: CAPPELEN DAMM AS 2014.spesialpedagogikk
- Bugge, E, K. Eriksen, H. & Sandvik, O. (2003). *Sorg*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Bugge, E, K. & Røkholt, E, G. (2009) . *Barn og ungdom som sørger*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Dyregrov, A. (2006). *Sorg hos barn – en håndbok for voksne* (2.utg.). Oslo: Fagbokforlaget. Vigmostad & bjørke AS.
- Ekvik, S. (2010). *Tårer uten stemme – Når barn er blant dem som sørger*. Trondheim: Verbum Forlag.
- Kunnskapsdepartementet (2011). *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- Lov om barnehager* av 17.06.2005. Kunnskapsdepartementet.
- Løkken, G. & Søbstad, F. (2013). *Observasjon og intervju I barnehagen* (4.utg). Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Røkholt, E, G. Bugge, K, E & Schrader, L. (2014). Temahefte: *Når de minste sørger – om omsorg og støtte til barn under seks år*. Landsforeningen uventet barnedød.
- Sjøvik, P. (2002). *Barn i sorg og barn i krise*. I P. Sjøvik (Red.), *En barnehagen for alle – spesialpedagogikk i førskolelærerutdanningen*.(s.194.216). Oslo:Universitetsforlaget.

Referanser

<http://barnehage.no/helse/2015/04/barn-og-sorg/>

Av Hilde Østbø. Publisert 16.04.15 (Lesedato 27.04.16)

Vedlegg 1

Intervju (Pedagogisk leder)

Formelt

1. Kjønn?
2. Hvilken utdanning har du?

Erfaringer

3. Hvor lenge har du jobbet i barnehage som pedagogisk leder/styrer?
4. Har du erfaring som pedagogisk leder/styrer fra andre barnehager?
5. Hvilken aldersgruppe jobber du med? Har du jobbet med andre aldersgrupper?
6. Du har opplevd at et barn i barnehagen har mistet noen de hadde en nær relasjon til. Kan du fortelle om dette?

Tiden før dødsfallet

7. Er personalgruppa forberedt? Kan du si noe om din rolle som pedagogisk leder?
8. Har denne barnehagen en beredskapsplan for dødsfall? Hva går den ut på med tanke på barna, personalet og eventuelt andre?

Tiden etter dødsfallet

9. Kan du fortelle hva du som pedagogisk leder gjorde?
10. Hva gjorde du som pedagogisk leder i forhold til de andre barna i barnehagen?

11. Hvordan tror du barnet opplevde dette?
12. Kan du si noe om hvordan barnehagen samarbeider med andre etater?

13. Ut fra dine erfaringer – var det noe du synes var utfordrende?

14. Hvordan jobbet du som pedagogisk leder sammen med resten av personalet i forhold til å ivareta barnet? Hva med resten av barnegruppa?

Samarbeid med hjemmet

15. Hvordan samarbeider barnehagen med heimen etter dødsfallet?

Avslutning

16. Er det noe du ville ha gjort annerledes dersom det skulle inntreffe at et barn mistet noen det hadde en nær relasjon til igjen i nær fremtid? Hva lærte du?

17. Er det noe annet du vil fortelle?

18. Hvordan har du opplevd dette intervjuet?

Vedlegg 2

Intervju (Mor)

1. Du har et barn som har mistet en hun hadde en nær relasjon til. Kan du fortelle om dette?
2. Hvordan har du opplevd barnets sorgprosess?
3. Hvordan opplever du at barnehagen har jobbet i forhold til å ivareta ditt barn?
4. Hvordan føler du at barnehagen har fulgt opp deg som mor i etterkant?
5. Er det noe du synes har vært spesielt utfordrende?
6. Er det noe annet du vil fortelle?
7. Hvordan har du opplevd dette intervjuet?

Vedlegg 3

Informasjonsskriv om bachelorprosjekt

Student Ann Kristin Ulvin, Nord Universitet

Jeg er en 3 års- student ved barnehagelærerutdanninga ved Nord Universitet, og denne våren holder jeg på med mitt bachelorprosjekt. Tema for oppgaven min er barn i sorg med følgende problemstilling: ”Hvordan møter og ivaretar jeg som pedagogisk leder barn i barnehagen som mister noen de har en nær relasjon til?”

Formålet med dett prosjektet er å få innsikt i hva jeg som pedagogisk leder skal gjøre dersom det oppstår et dødsfall der barnet har en nær relasjon til avdøde.

Kunne du tenke deg å delta som informant i mitt bachelorprosjekt?

For å skaffe data til denne oppgaven vil jeg gjennomføre kvalitative intervju med to pedagogiske ledere og en styrer som har erfaring med barn i sorg. Jeg ønsker pedagoger som har erfaring både fra småbarnsavdeling og storbarnsavdeling. Jeg ønsker å bruke båndopptaker under intervjuet slik at det blir mest mulig korrekt og ordrett. Etter at de har blitt transkribert, vil opptakene bli slettet. Alle opplysninger som vil kunne identifisere informanten vil være anonymisert. Som informant får du tilbud om å lese gjennom oppgaven min etter at den er skrevet ferdig, om det er av interesse.

Jeg håper du kan delta og ber om svar på mobil: 97518744 eller på e-post:

annk.ulvin@yahoo.no

Veilederen min under bachelorprosjektet er:

Nina Storborg, e-post: nina.storborg@nord.no

Mvh. Ann Kristin Ulvin

Samtykke:

Dato/Sted:

Signatur:

Vedlegg 4

Utdrag fra pedagogisk leders power point

VÅRT –VOKSNE – ANSVAR

- * TEMA UTEN FASIT !!
- * Ulykker - sykdom - død
 - * De som er rammet er hovedpersonene
 - * Slå ring rundt hverandre når noe skjer
 - * Stabilitet i livet til barnet
 - * Vise barnet at vi har tenkt på
 - * Ikke trøste for raskt – ikke forklar alt – bare være der
 - * Menneskeverd gjennom hjertet !
 - * Hvile i en stillhet med lys og atmosfære
 - * Hvis pappa er syk.....
 - *lag fotoalbum
 - * ...besøk i barnehagen...hva ønsker dere..?
 - *sett lys i garderobehylla – la barnet få lyset / lykta med hjem
 - *barna har behov for ritualer – når kriser skjer
 - *sett opp bilde av pappa
 - * Barna lager svar de kan leve med
 - * Å VÆRE TILSTEDE
 - * Være tilstede
 - * For travel – opptatt – vi kommer ikke nær nok
 - * vi må høre når barna forteller
 - * Barna må velge NÅR de vil snakke og trekke seg tilbake
 - * ”noen må skjønne hvordan jeg har det...”
 - * Det voksne gjør skal være til barnas beste
 - * Vær i nærheten!!

Opplasting av samtykkeskjema

Opplasting samtykkeskjema

Last opp pdf.-filen her. Maks én fil.

BESVARELSE

Filopplasting

Filnavn	5247175_cand-2817003_5224941
Filtype	pdf
Filstørrelse	86.58 KB
Opplastingstid	31.05.2016 12:20:56

Neste side
Besvarelse
vedlagt

SAMTYKKE TIL BRUK AV PROSJEKT, KANDIDAT-, BACHELOR- OG MASTEROPPGAVER

Forfatter(e): Ann Kristin Ulvin

Norsk tittel: Barn i sorg:

Hvordan kan pedagogisk leder på best måte ivareta barn i barnehagen som mister noen de har en nær relasjon til?

Engelsk tittel: Children in grief:

How can pedagogical leader in the best way attend to children in kindergarten who loses someone they have a close relation to?

Studieprogram: Barnehagelærerutdanning

Emnekode og navn: BLU 360

Vi/jeg samtykker i at oppgaven kan publiseres på internett i fulltekst i Brage, Nords' åpne arkiv

Vår/min oppgave inneholder taushetsbelagte opplysninger og må derfor ikke gjøres tilgjengelig for andre

Kan frigis fra: 31.05.16

Dato: 31.05.16

__Ann Kristin Ulvin__

underskrift

underskrift

underskrift

underskrift

